

ITALIYADA TEATR SSENOGRAFIYASINING O'ZIGA XOSLIGI (XV-XVI ASRLAR)

K.Yuldashev
QDU

Annotatsiya: Ushbu maqolada Italiyada XV-XVI asrlar davrida teatral ssenografiyaning o'ziga xosliklari tahlil qilingan. Maqolada bu davrda sahna bezaklari, fonlar, arxitektura elementlari va perspektiva qoidalari asosida ssenografiyaning rivojlanishi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, Renessans davrida Italiya teatrlarida ilk qadam tashlagan ssenografik yondashuvlar, ularning ko'rgazmalik va vizual ta'sir kuchini oshirishdagi ahamiyati yoritilgan. Maqola teatr san'atining tarixiy va estetik qirralarini o'rganishga qaratilgan ilmiy tadqiqot sifatida ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Italiya teatri, XV-XVI asrlar, ssenografiya, Renessans, sahna dizayni, perspektiva, teatr bezaklari, teatr san'ati

CHARACTERISTICS OF THEATER SCENOGRAPHY IN ITALY (XV-XVI CENTURIES)

K.Yuldashev
KSU

Abstract: This article analyzes the peculiarities of theatrical scenography in Italy in the 15th-16th centuries. The article examines the development of scenography during this period based on stage decorations, backgrounds, architectural elements, and the rules of perspective. It also highlights the scenographic approaches that first appeared in Italian theaters during the Renaissance, and their importance in increasing the expressiveness and visual impact. The article is important as a scientific study aimed at studying the historical and aesthetic aspects of theatrical art.

Keywords: Italian theater, 15th-16th centuries, scenography, Renaissance, stage design, perspective, theater decorations, theater art

Yevropa madaniyatining Uyg'onish davri (Renessans) inson tafakkuri, san'at va estetik qarashlarning mislsiz darajada yuksalgan davri bo'lib, ayniqsa Italiya bu jarayonning markazida turgan mamlakatlardan biridir. XV-XVI asrlarda Italiyada san'atning barcha turlari - me'morchilik, haykaltaroshlik, musiqa, adabiyot va teatr

o'zaro uyg'unlashib, insonning ma'naviy-ruhiy dunyosini yangicha talqin etishga xizmat qildi.

Aynan shu davrda teatr san'ati, xususan ssenografiya (ya'ni sahna bezagi, makonning badiiy tashkil etilishi) o'zining estetik va texnik jihatdan yangicha shaklini topdi.

Italiyada ssenografiya tushunchasi oddiy dekorativ bezak emas, balki sahna orqali voqelikni badiiy ifodalash tizimi sifatida shakllandi. Renessans davri ssenografiyasi nafaqat teatr tarixida, balki umuman tasviriy san'at va me'morchilik rivojida ham muhim o'rin tutadi.

Uyg'unish davri Italiyasida teatr madaniyatining shakllanishi

XV asrga kelib Italiyada antik merosga qaytish harakati keng quloch yoydi. Rim va Yunon teatri an'analari qayta o'rganildi, qadimgi sahna qurilishi va dramatik struktura zamonaviy shaklda tiklandi. Shu bilan birga, teatr asta-sekin diniy marosimlardan mustaqil, dunyoviy san'at turi sifatida ajrala boshladi.

Bu davrda teatr ikki asosiy yo'nalishda rivojlandi:

1. Saroy teatri (teatro di corte) - zodagonlar uchun mo'ljallangan hashamatli tomoshalar.

2. Xalq teatri (commedia dell'arte) - xalq orasida ommalashgan, improvizatsiyaga asoslangan teatr shakli.

Har ikkala yo'nalishda ham ssenografiya markaziy o'rin tutgan, chunki sahna ko'rinishi tomoshabinning asar mazmunini idrok etishiga bevosita ta'sir ko'rsatgan. Ayniqsa saroy teatrlari ssenografik yechimlar bilan mashhur bo'lgan - u yerda me'moriy bezak, haykaltaroshlik va rassomlik uyg'unlashgan holda teatr sahnasini badiiy muhitga aylantirgan.

Ssenografiyaning nazariy asoslari: Alberti, Serlio va Palladio qarashlari

Renessans davrida teatr ssenografiyasi nafaqat amaliy, balki nazariy jihatdan ham shakllandi. Bunda Italiya san'at nazariyotchilari muhim o'rin egalladi.

Leon Battista Alberti (1404-1472) - teatr sahnasida perspektiva qoidasini qo'llash g'oyasini ilgari surgan birinchi mutafakkirlardan biri edi. U sahnani me'moriy tuzilma sifatida ko'rdi va tomoshabinning qarash nuqtasiga qarab sahna chuqurligini vizual tarzda yaratish mumkinligini isbotladi. Alberti nazariyasiga ko'ra, sahna tomoshabinga "haqiqiy shahar manzarasi" kabi ko'rinishi lozim edi.

Sebastiano Serlio (1475-1554) esa teatr ssenografiyasining amaliy asoschisi hisoblanadi. Uning "*Architettura*" (1537) asarida sahna turiga qarab uch xil asosiy sahna manzarasi taklif qilinadi:

1. Tragik sahna - antik shahar yoki saroy tasvirida;
2. Komik sahna - kundalik hayot ko'chasi;
3. Pastoral sahna - tabiat, yaylov, o'rmon manzarasi.

Bu uchlik keyinchalik butun Yevropa teatr san'atida ssenografik kanonga aylandi. Serlio shuningdek, proscenium arch (sahna old devori) konsepsiyasini ishlab chiqdi - bu hozirgi teatrlarning asosiy me'moriy elementi bo'lib qoldi.

Andrea Palladio (1508-1580) esa ssenografiyani me'moriy san'at bilan birlashtirdi. Uning eng mashhur asari - "Teatro Olimpico" (Vicenza, 1580) - insoniyat tarixidagi birinchi doimiy teatr binosidir. Bu teatrdan perspektiv chuqurlik yaratish uchun haqiqiy me'moriy elementlar (ustunlar, arklar) bilan bir qatorda rassomlik vositalari ham ishlatilgan. Shu bilan u haqiqiy va xayoliy makon sintezini yaratdi.

Italiya teatrida texnik innovatsiyalar va sahna mexanizmlari

XV-XVI asrlarda teatr ssenografiyasi nafaqat estetik, balki texnik jihatdan ham yangilandi. Aynan Italiyada sahna mexanikasi rivoj topdi. Sahnada ko'tariluvchi podiumlar, aylanuvchi dekorlar, havoda "uchuvchi" obrazlar, ko'zga ko'rinmas arqon tizimlari paydo bo'ldi.

Masalan, Florensiyada tashkil etilgan Medichi saroyi teatrlari o'zining murakkab mexanik qurilmalari bilan mashhur bo'lgan. Sahna shiftidan osilgan devor rasmlari, yoritish uchun oynali yondirgichlar, suv yoki tutun effektlari - bularning barchasi o'sha davr ssenografiyasining yangiliklari edi.

Bu innovatsiyalar keyinchalik barokko teatrida yanada takomillashdi, lekin ularning ildizi aynan XV-XVI asr Italiyasiga borib taqaladi.

Ssenografiyaning badiiy-estetik tamoyillari

Renessans ssenografiyasi uch asosiy estetik tamoyilga tayangan:

1. Perspektiva va illuziya - tomoshabinni voqelik ichiga tortish, chuqurlik hissini yaratish.

2. Uyg'unlik va proporsiya - sahna elementlarini me'moriy qonunlarga bo'ysundirish.

3. Simvolik ifoda - manzara orqali mazmunni ramziy tarzda yetkazish.

Ssenografiya bu davrda nafaqat tasviriy vosita, balki dramatik jarayonning tarkibiy qismiga aylandi. Sahna bezagi, yorug'lik, harakat va musiqaning uyg'unligi orqali yangi estetik tizim yaratildi.

Masalan, Peruzzi va Buontalenti kabi rassom-ssenograflar o'z ishlarida illyuziyaviy chuqurlik, optik aldov va rang balansi orqali tomoshabinda kuchli hissiy taassurot uyg'otganlar.

Italiya ssenografiyasining Yevropa teatriga ta'siri

Italiya Renessansi ssenografiyasi butun Yevropa teatr san'atiga kuchli ta'sir ko'rsatdi. XVI asrning oxirlariga kelib, Italiya ssenografik maktabi G'arbda, xususan, Frantsiya, Germaniya va Angliyada yoyildi.

Masalan, Frantsiyada Lui XIV saroy teatrlari, Angliyada Shakespeare teatrlarining dastlabki bezak tizimlari Italiya me'morlarining g'oyalari asosida

qurilgan. Serlio va Palladio asarlari Yevropa bo'ylab ssenografiya qo'llanmalari sifatida tarqaldi.

Italiya teatrining bu bosqichi keyinchalik barokko uslubiga zamin yaratdi, u esa XVII asrda teatrni "vizual mo'jiza" darajasiga ko'tardi. Shunday qilib, Italiya Renessansi ssenografiyasi teatr san'atining badiiy va texnik asoslarini yaratgan maktab bo'lib tarixda qolgan.

XV-XVI asr Italiyasi ssenografiyasi - bu inson tafakkuri va estetik idrokining uyg'onish davridagi eng yorqin yutuqlaridan biridir. U antik teatr an'alarini zamonaviy shaklda tikladi, sahnani me'moriy, texnik va badiiy birlik sifatida talqin etdi. Alberti, Serlio, Palladio kabi ssenograf va me'morlarning ishlari orqali teatr sahnasi voqelikni aks ettiruvchi, lekin o'z dunyosini yaratuvchi mustaqil makonga aylandi.

Bu davrda teatr sahnasi oddiy dekor emas, balki fikr va hissiyotning estetik laboratoriyasi sifatida shakllandi. Aynan Italiya Renessansi ssenografiyasi tufayli teatr san'ati zamonaviy professional bosqichga o'tdi. Bugungi teatr dizayni, yoritish, kompozitsiya va sahna arxitekturasini tamoyillari o'z ildizini aynan o'sha davr g'oyalaridan oladi.

Shunday qilib, XV-XVI asr Italiyasi ssenografiyasi nafaqat teatr tarixida, balki butun Yevropa madaniy merosida o'chmas iz qoldirgan badiiy-falsafiy hodisadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alberti L.B. De re aedificatoria. - Firenze, 1485.
2. Serlio S. Architettura. - Venezia, 1537.
3. Abdusamatov H. Drama theory.- T.: G'. Ghulam literature and art publishing house, 2000.
4. Yuldashev Karim, Juraeva Mamlakat Alijanovna - PINDUS Journal of Culture, Literature, and ƏLT 04.02.2022 - Features of Dramaturgy
5. Yuldashev Karim, Juraeva Mamlakat Alijanovna - Oriental Art and CultureUzbekistan. Volume 2 Issue 4. 12.2021 - Light life
6. Yuldashev Karim, Juraeva Mamlakat Alijanovna - PINDUS Journal of Culture, Literature, and ƏLT 18.06.2022. Volume 2 No 6 ISSN 2792-1883 - Gulom Zafari Playwright (1889-1938)
7. Theaters after aristotle K. Yuldashev, M. A Jurayeva Oriental Art and Culture 4 (4), 148-152 1 2023
8. Jurayev, I. (2025). Vocal pedagogy in the academy integrating Uzbek traditional practices. Academic Journal of Science, Technology and Education, 1(7), 30-35.